

NEKI PROBLEMI

VREMENA U

I Z G U B L J E N O M

R A J U

U jednom od poznatijih naratoloških tekstova Žerara Ženeta "Granice pripovedanja" razmatra se odnos između pripovijedanja i opisivanja, sa naglaskom na tome da opis može predstaviti predmete izvan događaja, pa čak i izvan vremenske dimenzije¹. Događaji su definisani kao procesi, a proces je promjena, razvoj, i stoga pretpostavlja *sukcesiju u vremenu*, ili *hronologiju*². Ovaj napis baviće se naoko paradoksalnom temom tezom da i događaji mogu postojati van uobičajenog vremenskog poimanja, tj. odnosom vremenske i vanvremenske dimenzije koje su isprepletene na primjeru pripovijedanja *Izgubljenog raja* od Džona Milтона.

Ženet razlikuje tri aspekta narativnog teksta: *histoire*, *récit* i *narration*³.

Previde se ovako:

histoire = *fabula* ili *priča*

récit = *narativni* ili *pripovjedni tekst*

narration = *pripovijedanje* ili *naracija*⁴

Priča i naracija za nas postoje isključivo posredstvom narativnog teksta (*récit*), a i narativni tekst ne može biti to što jeste ako ne pripovijeda neku priču, i ako ne možemo pretpostaviti postojanje narativne instance.⁵

Tema epa je praroditeljski grijeh počinjen u rajskom vrtu, kojim počinje ljudska istorija, tj. računanje vremena; u bezgrešnom stanju nije bilo ničega poput smrti što bi kategoriju vremena uopšte uvelo u direktni doživljaj likova ove priče, prvenstveno Adama i Eve. Radi boljeg praćenja temporalnih odnosa, daćemo vrlo kratak sažetak Miltonovog pripovjednog teksta (*récit*):

Pjesnik zaziva muzu da ga nadahne ne bi li ispjevao priču o pragrijehu, daje atomski zgusnut prikaz ljudske istorije do dolaska Iskupitelja, dodaje i uzrok neposlušnosti (Satanino kušanje), prelazi na pobunu na nebu i završava uvod opisom palih anđela netom pristiglih u pakao. Dogovaraju se da unište čovjeka, novog Božijeg stvora, te Satana ide na zemlju, ali ga isprva u namjeri sprečavaju anđeli koji su opazili njegovo opako držanje, pa se povlači. Bog šalje Rafaila da upozori ljude na opasnost i ispriča kako je došlo do pobune na nebu, pa su Satana i njegovo mnoštvo protjerani, a poslije toga je stvoren svijet za šest dana. Adam zatim priča Rafailu o onome čega se sjeća, svom životu u raju i braku sa Evom, i potom Rafailo odlazi ponovo ga opominjući. Satana prerušen u zmiju zatiče Evu

samu, i nagovori je da kuša plod zabranjenog drveta. Čuvši za to, očajni Adam se iz ljubavi pridruži svojoj ženi u grijehu. Satanini saveznici Smrt i Grijeh stižu na zemlju, a Bog proriče konačnu pobjedu svoga Sina nad njima. Šalje arhandela Mihaila, koji tješi Adama pričom o sretnom kraju istorije, pa ih oboje odvodi iz raja.

Budući da *Izgubljeni raj* ima raspon događaja od predstavljanja Božijeg Sina anđelima (kada izbija Satanina pobuna) pa sve do kraja cjelokupne istorije poslije Strašnog suda, vrlo je teško govoriti u kategorijama vremena kakvim se računa istorija; možda bi bilo bolje govoriti o totalitetu dešavanja da se izbjegne nemogućnost poimanja zbivanja na nebu, dok ljudska vrsta još nije postojala. Bilo kako bilo, ovo je rekonstrukcija redosljeda događaja kako se vide iz priče (*histoire*), a u zgradama stoje brojevi pjevanja u kojima se ti događaji opisuju:

1. Prva epifanija Hristova: stvaranje Sina od Oca (V)
2. Druga epifanija Hristova: pobjeda poslije trodnevne bitke (VI)
3. Uspostavljanje prirodnog poretka stvaranjem svijeta (VII)
4. Uspostavljanje ljudskog poretka: stvaranje Adama i Eve (VII)
5. Epifanija Satanina, koji stvara Grijeh i Smrt (II)
6. Pad ljudskog poretka (IX)
7. Pad prirodnog poretka: pobjeda Grijeha i Smrti (X)
8. Ponovno uspostavljanje prirodnog poretka na kraju potopa (XI)
9. Ponovno uspostavljanje ljudskog poretka donošenjem zakona (XII)
10. Treća epifanija Hristova: Riječ kao jevanđelje (XII)
11. Četvrta epifanija Hristova: otkrivenje ili Strašni sud (XII)
12. Povratak na tačku koju proriče Bog u Knjizi III dá će "Bog biti sve u svemu"⁶

U Bibliji se nalazi tekstualno jezgro koje je poslužilo kao osnova za nadogradnju pripovjednog teksta, i to u Knjizi Postanja, glava 3; ta 24 stiha su na određenim mjestima u epu gotovo doslovce navedena, pogotovo u drugoj polovini, kada se osnovna biblijska radnja i izvršava. Ovo su neki od načina na koji se ispunjava pripovjedni tekst *Izgubljenog raja*:

1. Pokretači radnje koji nisu ljudska bića
2. Bogatstvo vremenskih osi priče (*histoire*)
3. Usporavanja pripovjednog tempa

1. Neprestano podsjećanje čitaoca da postoje nadljudski pokretači radnje, kao Bog i anđeli sa jedne, i Satana i njegova banda sa druge strane, učvršćuje vanvremenski (predvremenski i poslijevremenski) opseg dešavanja i daje veću mogućnost stalnog oneobičavanja. Dobra ilustracija vremensko-prostornog sinkretizma nalazi se, ne bez razloga, na samom početku Knjige I, kad Satana leži ubačen u pakao:

*Nine times the Space that measures Day and Night
 To mortal men, he with his horrid crew
 Lay vanquisht,...*

(*Paradise Lost* I, 50–52, kurziv S. M.)⁷

Ovo je jasan znak da se čitaocu vanvremenski događaji predstavljaju u njegovom kategorijalnom sistemu, u ovom slučaju vremena i prostora.

Kada se Sin javi da iskupi čovjeka, Otac odgovara ovako:

Thou therefore whom thou only canst redeem,
Their Nature also to thy Nature join;
And be thyself Man among men on Earth,
Made flesh, when time shall be, of Virgin seed,
by wondrous birth:...

(PL III, 281-85)

Bog djeluje momentalno, Njegova namjera se ovim može smatrati već izvršenom, uprkos događajima koji čovjeku nimalo ne idu u prilog.

Ovako Satana izražava svoju namjeru, i postepeno je ostvaruje:

Evil be thou my Good; by thee at least
Divided Empire with Heavn's King I hold
By thee, and more than half perhaps will reign;
As Man erelong, and this new World *shall* know.

(PL IV, 110-13, kurziv S. M.)

Kada ugleda Adama i Evu, smišlja kako da radnju okrene u željenom smjeru:

...Hence I will excite their minds
With more desire to know, and to reject
Envious commands, invented with design
To keep them low whom knowledge might exalt
Equal with Gods; aspiring to be such,
They taste and die: what likelier can ensue?

(PL IV, 522-27)

To se neizbježno i dešava, ponajviše zahvaljujući slabosti ljudske volje i snazi ubjeđivanja koju Satana ne štedi da stigne do cilja.

2. Skokova sa jednog događaja na drugi, bilo u budućnost ili u prošlost, ima i na nivou apostrofa Muzi (na početku Knjiga I, III, VII i IX), i još više unutar samog pripovijedanja. Prvo pjevanje počinje strahovito zgusnutom temom epa, tj. molbe Muzi da poje o prvoj ljudskoj neposlušnosti, dolasku Iskupitelja, onoj istoj Muzi koja se javila Mojsiju na Horivu i Sinaju, tj. Svetom Duhu. U III i VII pjevanju nailazimo na pohvale izvoru pjesnikove inspiracije, vrlo slične po strukturi, iako se prvo obraća svjetlu, a onda Uraniji:

...before the sun,
Before the Heavens thou wert...

(PL III, 8-9)

Heav'nly born,
Before the Hills appear'd, or Fountain flow'd

(PL VII, 7-8)

Ovo je direktniji opis kraja bitke na nebu iz druge perspektive nego onaj u navedenim stihovima iz I pjevanja:

Nine days they fell; confounded Chaos roar'd,
And felt tenfold confusion in their fall
Through his wild Anarchy, so huge a rout

Encumber'd him with ruin:...

(PL VI, 871-74)

U *Izgubljenom raju* postoje dvije velike digresije, koje ne obuhvataju ni istu dimenziju priče (dogadaja o kojima se pripovijeda) ni dimenziju pripovijedanja (samog narativnog teksta).⁸ Prvu priča arhangel Rafailo, i obuhvata Sataninu pobunu i pad (dio V i cijelo VI pjevanje), stvaranje svijeta (VII pjevanje), da bi ga Adam pitao o nebeskim tijelima (dio VIII pjevanja) i tako uveo novu anahroničnu ravan, nevezanu sa radnjom epa. Dimenzija priče se može dosta lako izračunati, pod uslovom da nebesko vrijeme mjerimo zemaljskim – tri dana bitke i šest dana stvaranja, dok je dimenzija pripovijedanja jedno popodne u raju. Druga pripada priči arhandela Mihaila, koji dolazi u raj da odvede Adama i Evu; prije nego što to uradi, omogućuje Adamu viziju potonje istorije ljudskog roda, od Kaina i Avelja da Noja (PL XI 429 do kraja), a zatim od Noja do Drugog Hristovog dolaska (PL XII od početka do 551). Ova vizija traje kraće, ali pokriva širu dimenziju priče.

Postoje i razni oblici znanja kod protagonista, kao sveznanje kod Boga i manjim dijelom kod anđela, pa ni brojne prolepse ne kvare utisak o vještini kompozicije pripovjednog teksta:

...Man falls deceiv'd

By the other first: Man therefore shall find grace,

The other none:...

(PL III, 130-32)

...how he designs

In them at once to ruin all mankind.

(PL V, 227-28)

So spake the false dissembler unperceiv'd;

For neither Man nor Angel can discern

Hypocrisy, the only evil that walks

Invisible, except to God alone

(PL III, 681-84)

Satana zna prošlost, ali ima samo poganu viziju budućnosti, koju Bog sveznanjem neutrališe na više mjesta u epu, na primjer, pred kraj Mihailove priče o Iskupitelju:

...this God-like act

Annuls thy doom, the death thou shouldst have died,

In sin for ever lost from life; this act

Shall bruise the head of Satan,...

(PL XII, 427-30)

Adam i Eva nemaju toliki opseg znanja kao anđeli, što na momente ide do apsurdne naivnosti; kad Eva pojede plod, zamisli se:

...But what if God have seen,

And Death ensue?

(PL IX, 826-27)

Teško je naći sažetiju demonstraciju neznanja u ovoliko malo teksta, gdje se vidi da Eva niti zna moć Boga, niti šta je smrt.

Nakon što počini grijeh i vidi grozne detalje kasnije istorije, Adamov komentar izgleda, najblaže rečeno, ironično u svojoj prekasno probudenoj ispravnosti:

O pity and shame, that they who to live well
Enter'd so fair, should turn aside to tread
Paths indirect,...

(PL XI, 630–31)

3. Najdjelotvornije sredstvo za usporavanje pripovjednog tempa su deskriptivne pauze, koje trajanje vremena dijegeze ili priče dovode na nulu.⁹ Teško je ipak naći potpuno usporavanje tempa čak i u najdužim opisima, kao što je to u I pjevanju, 289–95, kada se opisuje Satanin štit, ali pjesnik ne izdržava da ne pomene i događaj koji omogućuje poredenje štita sa Mjesecom, tj. Galileov eksperiment sa teleskopom, pošto ga je Milton zaista upoznao. Vrlo su česte aluzije na pagansku mitologiju, kao spisak palih andela koji su se kasnije zvali bogovima (PL I, 392–505) ili jabuke Hesperida (PL IV, 249–52). Biblijska tradicija je dobila daleko povlašćeniji status, pošto se ona izjednačava sa (jedinom) istinom koju pjesnik želi da predstavi, tako da dobija status moralnog uzora (referenca na Toviju i Saru u V, 219–23, na Solomona u IX, 442 i sl.). Ipak, koliko god bila česta, usporavanja nemaju osnovnu vrijednost u epu.

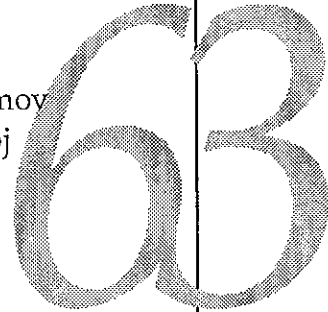
Dolazimo sada i do pitanja šta pokreće radnju, kada znamo da čovjek nema moć da se višim silama odupre, i kada od samog početka čitalac zna da je ljudski rod gurnut u jad. Ovako se Abdijel pred bitku obratio pobunjenom Satani:

God and Nature bid the same,
When he who rules is worthiest, and excels
Them who he governs. This is servitude,
To serve th' unwise, or him who hath rebell'd
Against his worthier, as thine now serve thee,
Thyself not free, but to thyself enthrall'd...

(PL VI, 176–81)

Satana je, dakle, prekršio vječno zadati red, a što se Adama tiče, on je nesposoban da pojmi razloge za pobunu na nebu, kao i, što sam kasnije vidi, razloge za krvoproliće među njegovim potomcima i razna druga zla, a vrhovnom zlu je sam poslužio kao instrument. U slijedećem odlomku, bremenitijim značenjem nego što je to običaj i za Milтона, vidi se neshvatljiva osobina Boga da ne postoji u vremenu, nego van njega, upoređena sa determinisanošću čovjeka na nižu sferu postojanja. Kada Rafailo priča da je odmah nakon izгона Satane iz raja Bog odlučio da stvori nova bića (upravo ljude), jasno se očituje moć Apsoluta:

'And thou my Word, begotten Son, by thee
This I perform, speak thou, and be it done:
My overshadowing Spirit and might with thee
I send along, ride forth, and bid the Deep
Within appointed bounds be Heav'n and Earth,
Boundless the Deep, because I am who fill

Infinitude, nor vacuous the space.
 Though I uncircumscrib'd myself retire,
 And put not forth my goodness, which is free
 To act or not, Necessity and Chance
 Approach not mee, and what I will is Fate. '
 So spake th' Almighty, and to what he spake
 His Word, the Filial Godhead, gave effect.
*Immediate are the acts of God, more swift
 Than time or motion, but to human ears
 Cannot without process of speech be told,
 So told as earthly notion can receive.*

(PL VII, 163–79, kurziv S. M.)

Imajući u vidu kasnije događaje, čije posljedice tvore kompletnu ljudsku istoriju, barem judeohrišćanske civilizacije, čovjeku se kao ontološkoj jedinki ne može oduzeti barem jedna osobina, a to je beskrajno duboka naivnost; ovdje se namjerno u istom pripovjednom tekstu pred čovjeka za kratko vrijeme stavljaju dva puta – vječnost ili smrt, da bi se on opredijelio za drugu, nemajući dovoljno visoku predstavu o tome šta je prva. Kako samo porazno, ali i istinito, zvuči sintagma "human ears" u kosmičkim okvirima, a još poraznije karakteristika vrste: "cannot ... be told".

...

¹ Ž. Ženet, *Figure*, prev. M. Miočinović, Beograd, Vuk Karadžić, 1985, str. 93.

² M. Bal, *Naratologija*, prev. R. Mirković, Beograd, Narodna knjiga, 2000, str. 172.

³ A. Marčetić, *Figure pripovedanja*, Beograd, Narodna knjiga, 2003, str. 39.

⁴ *ibid*, str. 40

⁵ *ibid*, str. 43.

⁶ N. Frye, *Five Essays on Milton's Epics*, London, Routledge and Kegan Paul, 1966, pp. 19–20.

⁷ Navedeni su samo originalni stihovi, kako zbog nedostatka prostora, tako i zbog toga što Milton jako puno gubi čak i u najboljim prevodima – S. M.

⁸ A. Marčetić, *op. cit.*, str. 107.

⁹ *ibid*, str. 179.

LITERATURA

Bal, Mike, *Naratologija*, prev. Rastislava Mirković, Beograd, Narodna knjiga, 2000.

Frye, Northrop, *Five Essays on Milton's Epics*, London, Routledge and Kegan Paul, 1966.

Marčetić, Adrijana, *Figure pripovedanja*, Beograd, Narodna knjiga, 2003.

Milton, John, *Paradise Lost*, ed. Christopher Ricks, London, Penguin, 1968.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, prev. Đura Daničić i Vuk Karadžić, Beograd, Biblijsko društvo, 1998.

Ženet, Žerar, *Figure*, prev. Mirjana Miočinović, Beograd, Vuk Karadžić, 1985.

SUMMARY

SOME ISSUES OF TIME IN PARADISE LOST

This paper analyses some basic literary techniques in *Paradise Lost* which serve to fill in the narrative text of the epic with the portions of text that do not exist in the original Biblical story, those being: the non-human initiators of the action, a variety of temporal axes and the retardations of the narrative tempo.